

Історія стародавнього світу та середніх віків

Доля Креза за Геродотом: міф чи реальність?

Мочаліна Алевтина

Мочаліна Алевтина. Доля Креза за Геродотом: міф чи реальність? Статтю присвячено проблемі визначення долі лідійського царя Креза після падіння його держави у 546 році до н. е. від рук персів, очолюваних Кіром Великим. Відповідне питання активно розглядалося світовими дослідниками, однак жодному з них не вдалося дійти остаточного висновку. У цій статті ми спробуємо висвітлити долю Креза, спираючись, перш за все, на відомості Геродота, що приділив лідійцю значний уривок своєї «Історії».

Ключові слова: Крез, Кір, Геродот, доля лідійця, полон.

Мочалина Алевтина. Судьба Креза по Геродоту: Миф или реальность? Статья посвящена определению судьбы лидийского царя Креза после падения его державы в 546 году до н. э. от рук персов, возглавляемых Киром Великим. Данный вопрос активно рассматривался мировыми исследователями, но ни одному из них не удалось прийти к окончательному выводу. В статье мы сделаем попытку пролить свет на судьбу Креза, опираясь прежде всего на Геродота, который уделил лидийцу большой отрезок своей «Истории».

Ключевые слова: Крез, Кир, Геродот, судьба лидийца, плен.

Mochalina Alevtina. The fate of Croesus by Herodotus: myth or reality? The article deals with the problem of determining the fate of the Lydian king Croesus after the fall of his country in 546 BC at the hands of the Persians, led by Cyrus the Great. The relevant question have been actively considered by researchers worldwide, but none of them could not reach a final conclusion. In this article we attempt to shed light on the fate of Croesus, based primarily on information of Herodotus «History».

Keywords: Croesus, Cyrus, Herodotus, the fate of the Croesus, captivity.

У VI ст. до н. е. було створено одну з наймогутніших імперій у історії стародавнього Сходу – Ахеменидську державу. Її засновнику, Кіру Великому, вдалося об'єднати під своєю владою Мідію, Лідію та Вавилонію з усіма їх володіннями. Дослідники часто зверталися до аспектів дипломатичних відносин між цими державами, подій війн та їх наслідків. Саме до останнього пункту, а

точніше до наслідку війни між Кіром та Крезом, ми звернемося у цій статті, та зробимо спробу визначити долю лідійського царя після конфлікту з персами у 546 році до н. е.

Це питання сягає своїм корінням у глибоку давнину, де його прагнув вирішити перший великий грецький історик Геродот [3], а також Ксенофонт [11], Плутарх [15] та низка інших. Крім того, ми маємо у розпорядженні такий важливий документ, як хроніка Набоніда [27], що була складена храмовими жрецькими. Не можна оминати увагою і непрямі наративи та іконографічні джерела, якими є «Елінікій» [2] Вакхїліда та червонофігурна амфора 490 року до н. е., розписана грецьким майстром Місоном. Однак, у даній статті ми зробимо спробу проаналізувати відомості «Історії» Геродота, адже інформація цього джерела викликає активні дискусії серед дослідників стосовно проблеми визначення долі Креза після війни з Кіром Великим.

Робили спроби висвітлити відповідне питання як сучасні європейські та американські історики, так і дослідники з Росії. Серед них можна відзначити Дж. Еванса [22], С. Веста [28], Р. Роллінгер [24], К. Пелінга [23], К. Мазетті [14], І. Сурікова [18], О. Кулішову [13] та ін. Кожен автор пропонує свій підхід до проблеми, але спільним для всіх цих дослідників є дві речі: визначення долі Креза обов'язково пов'язується з Солоном та Дельфійським оракулом; основна увага приділяється інтерпретаціям пророцтва оракула для Креза, а не аспектові життя чи смерті лідійця після поразки від Кіра Великого.

Таким чином, доля Креза після персо-лідійської війни залишається невирішеною і беззаперечно актуальною для нас проблемою. Метою дослідження є реконструкція передумов війни Кіра з Крезом та її наслідків для лідійського царя. Відповідно, постають головні завдання дослідження: аналіз, систематизування й згрупування відомостей джерел та численних припущень дослідників, і обґрунтування позиції щодо долі Креза після війни з персами.

Найважливіші для нас аспекти, а саме передумови війни Кіра з Крезом та поразка останнього у 546 році до н. е., найповніше висвітлені саме Геродотом. Але відразу варто відзначити, що історик складав свою розповідь на основі великої кількості джерел, заснованих на різних традиціях. Тобто у викладенні подій автор прагнув скласти синтез грецьких та східних мотивів і бачень певного аспекту історії, доповнюючи його власними інтерпретаціями та художністю. Однак, як не бажав Геродот зробити свою розповідь однорідною, у ній чітко прослідковуються різні дипломатично – історичні лінії, на контрасті яких ми спробуємо визначити реальні події, що стосувалися Креза і Кіра.

Першим актуальним моментом є передумови персо – лідійської війни, а саме описане Геродотом звернення Креза до оракулів з їх попередньою перевіркою [Herodot, I, 47]. Серед святилищ Еллади та Лівії було обрано храм Аполлона в Дельфах [Herodot, I, 47] та храм Амфіарая [Herodot, I,

49], до яких лідійський цар звертався з трьома запитаннями, на двох з яких ми спробуємо зупинитися детальніше.

Після того, як Крез віддячив оракулам, умилювавши їх численними дарами [Herodot, I, 50-52], він запитав, чи варто йому виступати у похід проти персів та шукати для цього союзників? На це отримав відповідь, що розпочавши війну зруйнує могутнє царство. Також оракули порадили знайти найсильніше еллінське місто та укласти з ним союз [Herodot, I, 53]. Крез розцінив це пророцтво як гарантію свого успіху у війні з Кіром. Однак, така двозначність слів оракула може містити більше змісту, ніж просто художній мотив, який в подальшому буде використаний автором, як прояв згубної самовпевненості лідійця. Зовсім не обов'язковим видається те, що оракул говорив про загибель Лідії. У іншому випадку, для чого жриця радить знайти грецького союзника, який, таким чином, буде також приречений на поразку? Можна припустити, що Геродоту просто не були відомі точні рядки пророцтва, адже він передає їх не типовою для себе прозою [13, с. 240]. Відповідно, слова оракула могли бути інтерпретовані автором під іншим кутом та використані як певний художній мотив. Однак, більш реальним видається те, що Геродот, отримавши інформацію з дельфійського джерела, просто прагне зобразити оракула у вигідному світлі і його двозначне пророцтво висвітлити як грубу і фатальну помилку самовпевненого Креза. При цьому яскраво виражена двозначність фактично нівелюється. На користь даного припущення може слугувати і те, що після цього пророцтва відносини між Дельфами та Лідією стали дружніми у обох напрямках, а лідійці отримали цілий ряд привілеїв [Herodot, I, 54]. При цьому, швидше за все, список цих привілеїв Геродот взяв з якоїсь офіційної декларації [6, с. 28], що свідчить про всю серйозність відносин Дельф і Лідії. Важко припустити, що, розуміючи помилкове прочитання Крезом пророцтва, Дельфи стали б так радіти союзним відносинам з приреченою державою. Відповідно, ця розповідь Геродота викликає певні сумніви щодо своєї достовірності. Вже у цьому уривку автора, ми чітко прослідковуємо вплив саме дельфійського, тобто грецького за походженням джерела.

Далі автор передає суть третього питання, з яким Крез звернувся до оракулів: «Долго ли будет существовать моя держава?» [Herodot, I, 55] – поцікавився лідієць. На це отримав відповідь, яку Геродот пропонує у звичній віршованій формі:

«Коль над мидянами мул царем когда – либо станет,

Ты, нежноногий лидиец, к обильному галькою Герму

Тут – то бежать торопись, не стыдись малодушным казаться.» [Herodot, I, 55].

Ці рядки, запропоновані Геродотом, здаються більш реальними, але також не позбавлені сумнівів. По-перше, в них знову лунає негативне пророцтво для Креза, який через поверхнєве трактування не розуміє реального сенсу. По-друге, ми знаходимо чіткий анахронізм [13, с. 243]: Креза названо Піфією «ніжноногим лідійцем», а в наступній розповіді

Геродот говорить, що не було більш войовничого народу, ніж лідійці за Креза [Herodot, I, 155-157]. Крім того, сам автор передає суть пророцтва, яке полягає у тому, що Кір і є той мул, що стане царем, адже він син мідійки та перса [Herodot, I, 91].

Також необхідно звернути увагу і на заклик втікати до Герма, який лунає від оракула. Його ми також можемо розглянути з кількох позицій: це або заклик відступати до міста при можливій війні (адже герми часто встановлювалися на кордонах міст), або звертатися до грецького божества, яке, ймовірно, зможе надати допомогу (герми знаходилися і у храмах). Але у обох випадках суть одна – релігійне підґрунтя, в основі якого Дельфи. Тобто, якщо Крез опиниться у тяжкому становищі, то має обов'язково звертатися до бога, адже поняття герми – суто релігійне. При цьому виправдовується і слабкість та військовий відступ, бо втікати до богів не соромно. Відповідно, знову виринає дельфійське джерело, що зображує оракулів правими.

Швидше за все, пророки дійсно надавали суперечливу інформацію, однак, потрапивши під вплив дельфійської версії, автор вирівняв кути і зобразив Креза самовпевненим і неухважним, звинувативши у поразці його самого. Але при цьому Геродот впродовж всієї розповіді зображає лідійця розумним, щедрим правителем, у якого майже не має недоліків. Чим це можна пояснити? Ймовірно, історик мав й інше джерело, що зображало свій погляд на долю Креза, наприклад, лідійське, про яке згадує сам [Herodot, I, 87], а також перське, адже при розповіді про захоплення Сард вказує ім'я перса [Herodot, I, 84], якому вдалося проникнути до міста першому. Відповідно, це настановляє на думку, що відповідну інформацію автор отримав від самих персів. Отже, Геродоту необхідно було поєднати кілька традицій, наділивши саму розповідь логічним художнім змістом.

Релігійний аспект для Греції мав значення надзвичайно важливе, тому в жодному разі не можна було сплямувати оракулів чи висловити сумніви щодо їх твердження. Саме тому обрана Геродотом сюжетна лінія має певний суперечливий характер щодо своєї дійсності і своєрідне повчальне значення та пропаганду грецького релігійного центру.

Згідно з Геродотом, після того, як перси взяли місто, Кір наказав зробити велике вогнище і спалити на ньому лідійського царя [Herodot, I, 87]. Однак, у підтексті, який дає Геродот, не йдеться саме про звичайне вбивство Креза. Автор пояснює такі дії Кіра з двох позицій: 1) спалення лідійця носило релігійний характер (будучи людиною віруючою, Кір забажав подякувати богам і принести Креза у жертву); 2) знаючи про благочестивість лідійця, перський цар вирішив перевірити, чи не врятує якесь божество свого прихильника.

Такі пояснення Геродота є дуже сумнівними. До цього часу ведуться суперечки щодо релігійних уподобань персів відповідного періоду і безпосередньо Кіра. Швидше за все, перси ще були прихильниками індоіранських божеств природи. Більшість дослідників схильється думки, що Кір відносив себе до зороастрійців [1, 51], але, це спростовується самим

обрядом поховання перського царя, що носить чіткі риси асиро – вавилонського впливу. Однак, не можна відкидати той факт, що підкорені Кіром ІІ мідійці мали жреців – магів [7, с. 347], які швидше за все, і були проповідниками зороастризму, що в подальшому поширився на землі Персії. Відповідно, Кір не міг не потрапити під вплив жреців – мідійців, адже релігійний аспект на той час носив надзвичайно велике значення. Не сприйняти релігійні уподобання підкорених або ж зробити спробу нав'язати свій статут у відповідній сфері – прямий шлях до обурення народу, що погрожує скиненням з трону. Саме тому, швидше за все, Кір ІІ певною мірою був залежним у своїх вчинках від жреців – магів. Якщо так, то процес спалення людини на вогнищі виглядав тотальним порушенням усіх догматів зороастрійських проповідників, адже основою їх віри є саме вогонь [1, с. 44], який є уособленням чистоти, і в жодному разі не може бути забруднений жертвоприношенням. Відповідно, такий метод розправи над Крезом викликав би абсолютне незрозуміння і несприйняття з боку мідійських жреців. Кіру такий конфлікт був абсолютно непотрібним, зважаючи на те, що саме тоді формувався його авторитет серед підкорених народів, основним серед яких залишалися саме мідійці.

Отже, обряд жертвоприношення Креза не міг бути реальним фактом. Більш змістовною виглядає версія Геродота про перевірку любові богів до Креза. Знаходячись на палаючому вогнищі, Крез закликав на допомогу мудреця Солона та богів. Перс почав розпитувати лідійця про те, кого він кличе та чому. Потім послідувала доволі тривала бесіда, після якої Кір наказав зняти Креза з вогнища [Herodot, I, 86]. Звичайно, сприймати буквально такий розвиток подій не можливо. Важко уявити, що можна вести розмову з людиною, яка охоплена полум'ям. Тому потрібно підійти до питання з іншого боку. Розповідаючи про падіння Сард та долю Креза, Геродот постійно акцентує увагу на словосполученні «так передають лідійці» [Herodot, I, 86, 87]. Однак, як могли лідійці передавати суть розмови Креза з Кіром та якось інтерпретувати події, якщо вони не розуміли перської мови? Автор передає момент, коли один із персів увірвавшись до міста, не впізнав Креза і хотів його вбити. Але тут заговорив німий син лідійця (якого зрозумів перс) і зупинив вбивство батька [Herodot, I, 85]. У епізоді ж розмови Кіра і Креза, історик повідомляє про перекладачів між царями [Herodot, I, 86]. Виникає чіткий дисонанс. Відповідно, лідійське джерело, використане Геродотом, швидше за все, має пізніше походження і є художньо оздобленим під впливом традиції піднесення та звеличення свого лідера.

Далі знову проявляється дельфійське джерело. Після спасіння Креза богами [Herodot, I, 87], Кір запропонував лідійцю виконати якесь бажання останнього. Той побажав присоромити богів у їх несправедливості, і запитати, за що вони його покарали [Herodot, I, 90]. Відправивши послів до оракула, Крез отримав відповідь (з якою він сумлінно погодився), суть якої звелася до того, що навіть богам не під силу змінити долю; що оракул все розтлумачив вірно, і сам Крез винен у поразці від персів, а не

боги [Herodot, I, 90]. Отже, у цій частині, спираючись на дельфійське джерело, Геродот знову продовжує власну художню лінію [26, с. 356] і традицію укріплення авторитету Дельф.

Важливим є ще один момент, зображений Геродотом, на якому, однак, він не став детально зупинятися. Це епізод про спробу перса вбити царя, зупинену його сином, яку автор доповнює ще одним дельфійським пророцтвом. Суть зводиться до того, що «день, коли заговорить німий син Креза, стане для останнього фатальним» [Herodot, I, 85]. На відміну від попередніх чітко розтлумачених автором пророцтв оракула, це залишається майже без уваги. Виникає питання: чому? Адже і ці слова пророка мають яскраво двозначний характер і, за логікою автора, повинні бути додатково роз'яснені. Його можна інтерпретувати у двох площинах: в цей день Крез може втратити царство, або ж рокова подія – це смерть лідійського царя? Ймовірно, перське джерело повідомляло Геродоту про загибель Креза, але не від рук Кіра. Однак, грек не міг відмовитися від джерела дельфійського і тому об'єднав їх відомості, додавши традиційної двозначності і свідомо уникнув їх тлумачення, аби не розривати логіку розповіді.

Таким чином, можна зробити висновок, що історія лідійця – не що інше, як політичний епос, ретельно укладений Дельфійським релігійним центром, який переслідував доволі прості мотиви. Опрацьовуючи відомості Геродота, ми визначили, що той мав у розпорядженні кілька різних за характером джерел: дельфійське, лідійське і перське. Основним при цьому було перше. Геродот став співносиєм традиції, сформованої самими Дельфами, яка зміцнювала їхній авторитет як вагомому релігійному осередку Греції. Крез було використано як приклад вшанування богів, якому було надіслано важкі переживання за його самовпевненість, але, врешті-решт, вищі сили змилювалися і врятували лідійця. Це ніщо інше, як прояв міжнародної політики. Дельфи були самостійною і впливовою силою в Греції [25, с. 14], однак, свій авторитет вони бажали поширювати і за межі материка. Крез, будучи останнім представником династії, що довгі роки встановлювала приязні відносини з Дельфами [25, с. 14], як ніхто інший підходив на роль своєрідного повчально-пропагандистського героя. На основі історії Креза Дельфи сформували міф [14, с. 177], показову легенду, яка мала на меті вирізнити цей релігійний центр з-поміж інших у Греції та вивести себе на міжнародний рівень. Завдяки Крезу Дельфійський оракул вийшов за межі материка і про нього заговорила не лише Мала Азія, а й східні держави. В іншому випадку, як можна пояснити те, що історія Креза та Дельф настільки потужно укоринилася в людській свідомості, що через століття після цих подій митці продовжували повертатися до відповідних мотивів [2]? Саме тому, відомості Геродота є неоднорідними і не мають логічного і обґрунтованого висновку щодо долі Креза. Спираючись на дельфійське джерело, він сформував послідовну художньо-історичну лінію, однак не міг довести її до кінця, проігнорувавши східні джерела. Ймовірно, Геродот знав про смерть Креза 546 року до н. е., але не міг констатувати її, порушивши дельфійську традицію. Через це він просто обережно відмовився від

правдивого висновку про долю лідійця. За Геродотом, Крез став радником при дворі Кіра, однак, його ім'я більше істориком не згадується.

На основі аналізу джерельної бази ми зробили висновок, що Кір Великий не здійснював вбивства лідійського царя. Таким само очевидним фактом видається і те, що не було ніякого самоспалення, запропонованого дельфійською традицією. Однак, як же можна пояснити те, що ім'я Креза зникає з наративних та епіграфічних джерел і більше не згадується?

Така ситуація нашоує на одне логічне припущення: Крез загинув при захопленні Сард від рук перського воїна, а припущення дослідників, що завершують історію Креза полоном [22, с. 40], виглядають не стійкими. Саме загибеллю пояснюється його зникнення із джерел, а головне відправлення Вакхилідом до міфічної країни гіпербореїв [2, 5а, 60]. Легендарні дельфійські мотиви про спасіння богами, не обґрунтована позиція Геродота – це ті фактори, що слугують яскравим підтвердженням відповідної тези. Крез і Кір стали головними героями своєрідного пропагандистського релігійно-політичного епосу, який переплівся у межах греко-перської історії.

Література

1. Бойс, М. Зороастрийцы. Верования и обычаи / М. Бойс. – М., 1988.
2. Вакхилид. Оды. Фрагменты / Вакхилид / Отв. Ред. М. Л. Гаспаров. – М., 1980.
3. Геродот. История / Геродот / Пер. Г. А. Стратановского. – М., 1999.
4. Дандамаев, М. Иран при первых Ахеменидах / М. Дандамаев. – М., 1963.
5. Дандамаев, М. Политическая история Ахеменидской державы / М. Дандамаев. – М., 1985.
6. Доватур, А. Повествовательный и научный стиль Геродота / А. Доватур. – Л., 1957.
7. История Древнего Востока. От ранних государственных образований до древних империй / Под ред. Седова А. В. – М., 2004.
8. История древнего мира: в 3 кн., кн. 1: Ранняя древность / Коллек. авторов И. М. Дьяконов, В. К. Афанасьев, И. В. Виноградов. – М., 1982.
9. История Ирана с древнейших времен до конца XVIII века. – Л., 1958.
10. История Ирана. – М., 1977.
11. Ксенофонт. Киропедия / Ксенофонт / Пер. В. Г. Боруковича и Э. Д. Фролова. – М., 1976.
12. Круглов, Е. Аристеева Гиперборея: "профанная" география или сакральный идеал? / А. Круглов // Исседон (альманах по древней истории и культуре). – Т. 2. – Екатеринбург, 2003. – с. 5 – 15.
13. Кулишова, О. Дельфийский оракул в системе античных межгосударственных отношений (VII–V вв. до н. э.) / О. Кулишова. – СПб., 2008.
14. Мазетти, К. Вопросы лидийской хронологии / К. Мазетти // ВДИ. – №2. – 1978. – С. 175 – 178.
15. Плутарх. Сочинения / Плутарх / Пер. Г. П. Чистякова. – М., 1983.
16. Рунг, Э. Греция и Ахеменидская держава. История дипломатических отношений в VI – IV вв. до н. э. / Э. Рунг. – СПб., 2008.
17. Рунг, Э. Дипломатическое выражение персидского империализма: обычай требования земли и воды и позиция греков / Э. Рунг // МНЕМОН. – Вып. 6. – 2007. – С. 41 – 60.

18. Суриков, И. Квази – Солон, или Крез в персидском плену / И. Суриков // История. Мир пришлого в современном освещении. – СПб., 2008. – С. 67 – 82.
19. Ша'бани, Р. Краткая история Ирана / Р. Ша'бани. – СПб., 2008. – 384 с.
20. Avery, H. Herodotus' Picture of Cyrus / H. Avery // The American Journal of Philology. – Vol. 93. – № 4. – 1972. – P. 529 – 546.
21. Burn, A. Persia and the Greeks / A. Burn // The Cambridge ancient history. – Vol. 4. – Cambridge, 1939. – P. 292 – 392.
22. Evans, J. What Happened to Croesus? / J. Evans // The Classical Journal. – Vol. 74. – No. 1. – P. 34 – 40.
23. Pelling, C. Talking and Learning in Herodotus' Lydian Logos / C. Pelling // Classical Antiquity. – Vol. 25. – No. 1. – 2006. – P. 141 – 177.
24. Rollinger, R. The Median Empire, the end of Urartu and Cyrus' the Great Campaign in 547 B. C. [Электронный ресурс] / Р. Роллингер. – Режим доступа: <http://www.achemenet.com/>. Доступ – 23.03. 2011р.
25. Sebeok, T. The Two Sons of Croesus. A Myth about Communication in Herodotus / T. Sebeok // Quaderni Urbini di Cultura Classica. – Vol. 1. – 1979. – P. 7 – 22.
26. Shapiro, S. Herodotus and Solon / S. Shapiro // Classical Antiquity. – Vol. 15. – No. 2. – 1996. – P. 348 – 366.
27. The Nabonidus Chronicle / Trans. by R. Rollinger // The Median Empire, the end of Urartu and Cyrus' the Great Campaign in 547 B. C. [Электронный ресурс] / Р. Роллингер. – Режим доступа: <http://www.achemenet.com/>. Доступ – 23.03. 2011р.
28. West, S. Croesus' Second Reprieve and Other Tales of the Persian Court / S. West // The Classical Quarterly. – Vol. 53. – № 2. – P. 416 – 437.

УДК 94 (620) «652»: 2 – 545

Вербальная магия Древнего Египта

Пяничук Ольга

Пяничук Ольга. Вербальная магия Древнего Египта. Статья посвящена использованию магических заклинаний как основного элемента религиозно-магической практики древних египтян. В статье освещаются истоки сакрализации силы слова, структура построения магических формул, магическая техника их использования, а также отражение в вербальной магии мировосприятия египтян. Ключевые слова: вербальная магия, магические заклинания, Древний Египет.

Пяничук Ольга. Вербальна магія Стародавнього Єгипту. Стаття присвячена використанню магичних заклинань як основного елементу релігійно-магічної практики стародавніх єгиптян.

У статті висвітлюються джерела сакралізації сили слова, структура побудови магичних формул, магична техніка їхнього використання, а також відбиття у вербальній магії світосприйняття египтян. Ключові слова: вербальна магія, магичні заклинання, Стародавній Єгипет.

Pyanichuck Olga. Verbal magic of Ancient Egypt. The paper is dedicated to studying use of magic spells as basic element of religious-magic practice of Ancient Egyptians. The article presents the sacral sources forces of a word, structure of construction of magic formulas, the magic technics of their use, and also problems influence of the verbal magic on outlook of Egyptians.

Key words: verbal magic, magic spells, Ancient Egypt.

Вербальная магия является характерным и основным элементом религиозно-магической практики древних египтян. Особенно это важно для периода Среднего царства, когда доступ к священным знаниям и царским ритуалам получили широкие слои населения.

Важность силы слова в египетских религиозно-магических практиках общеизвестна, однако ее обоснование отсутствует, и работ посвященных данному вопросу практически нет. Поэтому данное направление в исследовании является актуальным, поскольку в вербальных магических формулах данного периода нашли отражение религиозные, морально-этические и мировоззренческие установки, развивавшиеся под влиянием культа Осириса.

Специфика исследования данной темы заключается в том, что источники носят косвенный характер. Поэтому, в первую очередь, следует изучить мифологический материал. В работе были использованы священные тексты Древнего Египта: «Тексты Саркофагов», «Книга Мертвых», сборник древнеегипетских магических текстов и произведения нарративной традиции периода Среднего царства.

В историографических работах очерченная проблема представлена в виде определенных акцентов. Западноевропейские исследователи утверждают, что сила египетской магии состояла непосредственно в словах [29, р. 14; 30, р. 5; 34, р. 94], однако не объясняют почему. В отечественной историографии данная проблема также не рассматривалась.

Целью данной работы является исследование вопросов происхождения сакрализации слов, структуры построения и принципам использования вербальной составляющей магической практики древних египтян.

Термин «вербальный» означает слово. Египтяне с большим почтением относились как к произнесенному, так и к написанному слову. Однако следует понимать, что под «словом» египтяне понимали не просто речь как таковую или бытовое общение, а в первую очередь священные знания, передаваемые или написанные словесно-буквенными символами, то есть